

tente frygt havde givet anledning til en del konflikter i Brigaden. Og Jespersen afdækker andre konflikter, f.eks. mellem de lidt ældre, klassiske linieofficerer på den ene side og de yngre officerer og det menige mandskab på den anden side. Sidstnævnte var præget af den anti-autoritære modstandsmentalitet, og som forfatteren kan påvise ved en lille sociologisk undersøgelse af en enkelt deling, bestod Brigadens folk hovedsageligt af østdanske byboere. Sikkert med rette konkluderer han, at de var noget mere besværlige at kommandere rundt med end en typisk dansk hær enhed. Det kunne udløse stor vrede blandt de menige, når officererne ikke viste tilstrækkelig vilje til at dele vilkår med dem.

I sit afsluttende kapitel fremhæver forfatteren, at Brigaden i befrielsesdagene fik en væsentlig funktion som den magtfaktor, der sikrede ro og orden i en kritisk periode. Hvis forfatteren derved mener, at dele af modstandsbevægelsen faktisk pønsede på et kup, savner antagelsen kildebelæg. Men at politikerne betragtede Brigaden som en forsikring herimod, er hævet over enhver tvivl. Som tingene udviklede sig, blev Brigadens væsentligste funktion, sådan som forfatteren også påpeger det, at den kom til at danne grundstammen i den nye danske hær, som derved forbløffende hurtigt blev stablet på benene.

Alt i alt er Knud J.V. Jespersens bog et godt stykke håndværk. Forfatteren formulerer sig elegant og underfundigt, og man føler sig i godt selskab med både forfatteren og Brigadens folk. Blandt sidstnævnte vil bogen sikkert blive en bestseller og give anledning til mange »kan du huske?«- ikke mindst med udgangspunkt i bogens illustrationsrigdom, som undertiden kan forekomme en anelse overdrevet for den almindeligt interesserede læser.

Henrik Skov Kristensen

Anette Warring: *Tyskerpiger – under besættelse og retsopgør*. (Gyldendal, 1994). 260 s., 298 kr.

De danske kvinder, der under besættelsen *fraterniserede* med tyske besættelsessoldater (begrebet spænder i denne sammenhæng fra »at gå med« over et eller flere seksuelle forhold til giftermål og børn), blev under besættelsen og senere påhæftet nogle af det danske sprogs mere krasse sprogfornyelser. Af disse er tyskerpiger så absolut det mest neutrale. Disse kvinder er emnet for Anette Warrings bog – og ph.d.-afhandling.

I mange år har den overvejende del af litteraturen om besættelsen været centreret om det kendte skisma mellem kamp eller tilpasning – modstand eller samarbejde. Ikke så underligt da der i skismaet ligger gemt meget evigaktuelt stof til eftertanke om politik, moral og samfundsliv i det hele taget. Denne bog er ingen undtagelse. Også den henter flere af sine problemstillinger i dette skisma, men så sandelig også andre steder – og uden at syntesen lider skade af den grund.

Warring mener, at hendes undersøgelse udforsker »relationer mellem nationalitet, køn og seksualitet« (s. 11). Hertil må den tyske racepolitik også inddrages, da den befordrede en væsentlig betingelse, nemlig at den tillod tyske soldater at omgås danske kvinder, da disse blev anset for at være ariske.

Warring påpeger den ekstreme brændemærkning af disse kvinder, da den har sat sig stærke spor i den folkelige bevidsthed – eksemplificeret ved bl.a. tyskerpigen i TV-serien *Matador*, som kort fortalt beskrives som dum og grim! En langt mindre plads udfylder disse kvinder i både den historiske og sociologiske forskning. Det meget stærke og negative billede i den folkelige bevidsthed og den ringe udforskning af fænomenet udgør en fare for at drage forhastede konklusioner.

sioner, hvorfor Warring i indledningen dekonstruerer det folkelige billede og den sparsomme eksisterende forskning for at genopbygge et nyt og formentlig mere sandfærdigt billede.

Warring tager bl.a. grundigt fat i den hidtil eneste videnskabelige afhandling om tyskerpigerne, nemlig en publiceret sociologisk undersøgelse fra 1946 af den danske læge Grethe Hartmann. Denne undersøgelse bygger på nogle videnskabeligt set betænkelige præmisser, der siger en del om det billede, man havde (og måske stadig har?) af tyskerpigerne.

Hartmann sammenlignede sine resultater med en tidligere undersøgelse af prostituerede – og ikke med den samlede kvindelige danske befolkning. Ved hendes kortlægning af årsagerne til, at kvinder søgte de tyske soldaters selskab, indgik bl.a. faktorer som retardering, mental abnormitet, tysk oprindelse, miljøpåvirkninger. Forelskelse manglede som en mulig forklaring! (s. 32). Endelig bestod Hartmanns materiale af indberetninger til sædelighedspolitiet af kvinder, der havde smittet værne-magtssoldater med kønssygdomme.

Bogen blev i samtiden udlagt som *den* videnskabelige forklaring på tyskerpigefænomenet og har siden stået uantastet. Det er således også betegnende, at Hal Koch i sit opgør med retsopgøret ud fra sine vanlige humanistiske motiver undskyldte tyskerpigerne med, at de var småt begavede og havde haft dårlig opvækst. Tyskerpigerne havde kort sagt gjort noget forkert, men de blev betragtet som ofre og ikke som aktører.

Ud over at denne behandling af Hartmanns bog fungerer som en naturlig og nødvendig diskussion af den tidligere forskning, giver den også en tankevækkende påvisning af, hvilke forudfattede og ubevidste antagelser Warring er oppe imod.

Warring godtgør ved hjælp af stati-

stisk materiale og interviews med tyskerpiger (som hun kildekritisk behandler meget sobert og forsigtigt), at tyskerpigerne stort set udgjorde et bredt udsnit af den kvindelige, danske befolkning, og at deres motiver var meget forskellige. Fælles for i hvert fald de interviewede tyskerpiger var dog, at de havde en fornemmelse af, at de »overskred nogle udbredte kønsmoralske og/eller politiske normer« (s. 59), og at de senere havde et mere eller mindre traumatisk forhold til omverdenens reaktioner over for dem.

Det præcise antal tyskerpiger er ikke kendt, men Warring sætter det på baggrund af statistisk materiale til »mindst omkring 50.000« – og uden at blinke gør hun også den finurlige sammenligning, at det var »lige så mange, som modstandsbevægelsen talte i de sidste besættelses måneder« (s. 25f).

Besvarelsen af spørgsmålet »hvem var tyskerpigerne?« tjener dog kun som et afsæt for at udrede, hvilken rolle og placering tyskerpigerne havde under besættelsen og retsopgøret.

Den centrale konklusion i bogen er, at kvinders seksualitet betragtes som national ejendom (s. 203), hvilket næppe kan anfægtes, om end anmelderen er fristet til at tilføje et »dog næppe til enhver tid«. Sagen er vel, at forudsætningerne er et vist mål af social krise og en mobilisering af det nationale i denne krise. Warring nævner overgreb mod kvinder i Eks-Jugoslavien. Man kunne tilføje elementer i den hjemlige flygtningedebat.

Warrings vej til denne konklusion går over en interessant diskussion af, hvordan kvinders køn og seksualitet ofte bruges som symboler for den nationale identitet og sammenhængskraft (Mor Danmark), hvordan kvinders sædelighed markerer national selvstændighed, og hvordan krigens retorik ofte benytter sig af kønsmæssige og seksuelle termer.

Beskrivelsen af, hvordan disse elementer var i spil under besættelsen og retsopgøret, er interessant.

Besættelsesmagten valgte at betragte chikaneringen af tyskerpigerne, som allerede begyndte i sommeren 1940, som en fornærmelse mod Værnemagten, hvorfor den lagde pres på de danske myndigheder for at pådømme strenge straffe. Tyskerpigerne indgik altså allerede fra starten af besættelsen som et væsentligt element i det komplicerede og delikate spil om jurisdiktionsspørgsmålet mellem besættelsesmagten og de danske myndigheder. Generelt var retspraksis svingende og vilkårlig, ikke mindst fordi de danske myndigheder i dette spørgsmål ikke lagde andet engagement, end det de blev påtvunget af besættelsesmagten. Bemærkelsesværdigt var det således, at grovere, voldelige overfald mod danske kvinder i visse tilfælde kun blev dømt som »fornærmelse og demonstration mod Værnemagten« og ikke som overfald (s. 89).

Det er sandsynligt, at besættelsesmagtens interesse i tyskerpigespørgsmålet bundede i en antagelse af, at fraterniseringen af danskere blev opfattet som et symbol på kollaborationen som helhed. Og at overgrebene kunne så tvivl, om besættelsesmagten kunne beskytte de økonomiske og politiske kollaboratører.

Også modstandsbevægelsen havde blik for den symbolske kraft i tyskerpigerne. Der blev allerede meget tidligt i den illegale presse trykt lister med tyskerpiger, skrevet smædedigte osv. I *Frit Danmark* i 1942 blev gerningsmændene ved klippeaktioner kaldt for »friske unge mænd«. Og i lokale illegale blade blev pigerne kaldt »jammerlige hundyr, der skamløst udstillede deres brunst (...) ludere« osv. (s. 104). De seksuelle, kønsmoralske og kvindeforagende 'argumenter' var i forhold til de nationale og politiske fremherskende.

Under Augustoprøret i 1943 var krav på arbejdspladserne om fyring af tyskerpiger, rudeknusninger på kvindernes bopæle samt overfald og klipninger en væsentlig del af den almindelige optrapning af urolighederne. De illegale blade havde været igangsætter for denne bølge og fortsatte med at hælde benzin på bålet, men med tiden, efterhånden som overfaldene og hærværket blev voldsommere, fik flere ledende modstandsfolk kolde fødder og måtte dysse gemytterne ned.

I befrielsesdagene tog overfaldene mod tyskerpigerne kraftigt til. De stod som »de synlige og lettilgængelige symboler for kollaborationen« (s. 197), og den almindelige hævnthirst fik frit løb.

Samtidig blev tusindvis af tyskerpigerne interneret af modstandsbevægelsen. Angiveligt for at beskytte dem, men Warring redegør for, hvordan der mange steder også var tale om terror og hævnakter fra frihedskæmpernes side, og hvordan argumentationen for og fremgangsmåderne ved arrestationerne ofte ikke logisk hang sammen med beskyttelsehensigterne. Sikkert var det i hvert fald, at mange af disse interneringer, der foregik under stor bevågenhed, var med til at piske stemningerne i vejret.

I Danmark blev tyskerpigerne ikke dømt for selve fraterniseringen – naturligt nok, må man sige: De kunne ikke dømmes efter nogen eksisterende lov. 'Kun' ca. 300 blev dømt for angiveri.

Warring stiller undervejs og behandler til sidst (s. 195ff) det interessante spørgsmål, om metoderne ved tyskerpigepøggørene ikke »var med til at spænde ben for realiseringen af de mere radikale mål, som dele af modstandsbevægelsen havde i modstandskampen« (s. 128). Hun hentyder til befrielsessommerens magtkamp mellem dele af modstandsbevægelsen og det politiske esta-

blishment, hvor sidstnævnte som bevis for modstandsbevægelsens politiske umodenhed og uduelighed anførte, at den ikke kunne kontrollere sine voldelige og udemokratiske tilbøjeligheder.

Det er nok tvivlsomt, om tyskerpigerne i den forbindelse spillede den store rolle. I partipressens kampagner mod modstandsbevægelsen i sommeren 1945 fæstnede den sig primært ved modstandsbevægelsens bevæbnede besættelser af fængsler, politistationer etc. samt ved berigelseskriminalitet og politiske udtalelser, der kunne tolkes i retning af planer om væbnede kup. Der var visse omtaler og kritik af voldelige klipninger, men de er få i forhold til de øvrige omtalte. Det var kun humanister som Hal Koch og Poul Henningsen, der ytrede substantiel kritik af overgrebene mod tyskerpiger – og de to herrers tænksomme udtalelser var der ikke mange, der lyttede til i den lidenskabelige sommer 1945.

Årsagen er netop, som Warring skriver i anden sammenhæng, at »det danske samfund i vid udstrækning accepterede klipningerne« (s. 193). Det var simpelthen ikke muligt at kritisere modstandsbevægelsen i nævneværdig grad for klipningerne – folk var jo enige – så klipningerne har næppe spændt syndeligt meget ben for modstandsbevægelsens politiske muligheder. I forvejen var disse nok små, og dertil sørgede bevægelsen selv for på anden vis at tilintetgøre de resterende.

Denne lille anfægtelse af en af Warrings pointer understreger på den anden side en af bogens hovedpointer: At tyskerpigerne under besættelse og retsopgør i forhold til omverdenen fuldstændig var uden retsikkerhed i både juridisk forstand og i forhold til deres almindelige omdømme og status: De var skyldige, og de havde ingen rettigheder.

Grunden til, at tyskerpigerne står printet så stærkt i den almindelige histo-

riebevidsthed, er også, som Warring skriver, deres synlighed og lettilgængelighed som syndebukke for kollaborationen. Og senere passede de som hånd i handske med konsensusopfattelsen af besættelsestiden: En samlet befolkning (inkl. politikere og modstandsfolk) mod de få landsforrædere og tyskerne.

Bogen er illustreret og har et kort engelsk summary. Noteapparatet lader noget tilbage at ønske. Henvisningerne til arkivalier er meget kortfattede, ofte overdrevent summariske på en måde så det ikke fremgår, hvordan kilderne er blevet benyttet – selv i tilfælde hvor en sådan interesse hos læseren synes oplagt. Det er en skam og bliver et savn hos den læser, der har interesse i beslægtede eller parallelle emner.

Dette kan dog ikke anfægte, at det er en god bog, Anette Warring har skrevet. Det er ofte blevet sagt om besættelsestidshistorien, at den er den mest gennemforskede og -publicerede del af Danmarkshistorien – underforstået at 'nu må det snart være nok'. *Tyskerpiger* afstikker med sit valg af emne og sin kombination af problemstillinger – og sit afsæt i både politisk mentalitets- og kønshistorie – på mange måder kursen for en »moderne besættelsestidsafhandling«. Og det er ikke så lidt endda.

Niels Wium Olesen

Wilhelm Christmas-Møller: *Obersten og kommandøren. Efterretningstjeneste, sikkerhedspolitik og socialdemokrati 1945-1955*. (Gyldendal, 1995). 274 s., 268 kr.

Kort før sin død i maj 1995 udsendte lektor, dr.phil. Wilhelm Christmas-Møller denne bog, der er et vigtigt bidrag til en særlig side af dansk »administrationshistorie« efter 1945. Det er en bog præget af kyndighed, tolerant livssyn og gode stilistiske kvaliteter, egenskaber